

Kudrna, Jaroslav

Blochova a Benjaminova filozofická reakce na válku a revoluci

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1993, vol. 42, iss. B40, pp. [23]-29

ISBN 80-210-0806-7

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106353>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jaroslav Kudrna

BLOCHOVA A BENJAMINOVA FILOZOFICKÁ REAKCE NA VÁLKU A REVOLUCI

V prvních letech po první světové válce, v době, kdy byly položeny základy Výmarské republiky, publikoval Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik statě dvou dosud málo známých autorů — E. Blocha (O některých politických programech a utopiích ve Švýcarsku) a W. Benjamina (Ke kritice násilí).¹ O Blochovi se nanejvýše vědělo, že poté, co obhájil dizertaci o Rickertovi, působil jako svobodný žurnalista, jehož kvalit si povšimla redakce časopisu Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik a vyslala jej v posledních letech války studijně do neutrálního Švýcarska, kde měl hodnotit ideové a politické klima. Výsledkem této cesty byla výše zmíněná studie dokončená v červenci 1918 a publikovaná na zlomu let 1918 a 1919.

Benjamin ukončil dizertací univerzitní studium v r. 1919 a byl znám několika články z problematiky dané válkou. V jeho studii se velmi abstraktně obráží poválečná revoluční situace a navíc je charakteristická dikcí, která je těžko srozumitelná i profesionálním právním teoretikům.

Skutečnost, že právě tyto studie byly v Archivu uveřejněny, měla svoje opodstatnění. Redaktoři Archivu již od r. 1904, kdy došlo k reorganizaci redakce — k redaktorům patřili M. Weber, W. Sombart, J. Schumpeter, E. Jaffé a E. Lederer — zdůrazňovali potřebu analytických studií v oblasti hospodářské, vědní, filozofické, ekonomické a sociologické, přičemž Archiv ani za války nepropadl válečnické demagogii, jež byla příznačná pro tehdejší německé vědecké a kulturní kruhy. Šlo v něm spíše o pochopení toho, co se děje a nikoliv o ospravedlnění války. Jako příklad je možno uvést skutečnost, že v době válečné euforie v r. 1914 Archiv uveřejnil stať E. Bernsteina vysvětlující, proč nebylo možno generální stávkou zabránit rozpoutání války.

¹ Bloch, E.: *Über einige politische Programme und Utopien in der Schweiz*. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1918/1919, s. 140 an.; Benjamin, W.: *Zur Kritik der Gewalt*. Tamtéž, 1920/21, s. 809 an.

Archiv také analyzoval sociální přesuny vyvolané válkou, a to nejen v Německu, nýbrž i ve státech Dohody a věnoval se možností transformace společnosti válčících států do mírového období. Českého čtenáře zaujme, že Archiv v r. 1920 uveřejnil zpětně studii Karla Engliše o hospodářské teorii peněz, která byla dokončena v r. 1917.

Archiv také pohotově reagoval na nově vzniklou revoluční situaci a s ní související ideologii. Tak např. v r. 1919 uveřejnil pronikavou studii o revolučním povstání dělníků v Hamburku, o pokusu ustavit zde republiku rad a věnoval se i průběhu a krizi středoevropských revolucí. V těchto statích se na nejvyšší úrovni využívalo masově psychologických, sociologických a ekonomických metod.²

Důkladné kritice byl podroben marxismus a jeho ruská odnož — bolševismus. Heidelberský profesor E. Lederer se snažil analýzou K. Rennera, P. Lensche a J. Plengeho prokázat, že marxismus ve své původní podobě nemůže odpovídat současnosti a navíc postihuje falešné jevy, jež byly spjaty s válkou. Nepostihuje např. funkci státního kapitalismu, v němž Renner spatřoval předstupeň socialismu a přitom nepochopil, že v něm šlo naopak pouze o kapitalizaci státu. Odmítnuti byli „marxisté“ (Lensch a Plenge), rekrutující se ze sociální demokracie, kteří přejímali marxistickou terminologii, avšak zaměňovali význam marxistických termínů — např. učení o třídních bojích promítli v boj mezi národy (Völkerkampf), označujícíe přitom např. německý národ jako národ proletářský.³

Archiv věnoval i kritickou stať Leninovi a to ve studii A. Salze o literatuře bolševismu. Jedná se v ní především o pronikavě kritický rozbor Leninovy brožury o státu a revoluci, kterou Salz kvalifikuje jako spis sektářský a dogmatický; je mechanickým shromážděním citátů z děl Marxových a Engelsových, jež mají dokázat, že se komunistická sekce pohybuje správným směrem. Tím vším se v teorii dotvrdil dogmatismus. Marxistické učení se stává biblí a podobá se antikvované teologické praxi.⁴

Nejedná se však přitom pouze o lacinou kritiku marxismu nebo socialismu. Heidelberský univerzitní profesor Lederer zdůrazňuje, že, ať chceme nebo nechceme, a ať se k socialismu stavíme jakkoliv, musíme uznat, že určil sociologické myšlení několika generací, aktivizoval etické síly a není bez něho myslitelný náš obraz světa. Za zásluhu Marxova teoretického učení považuje skutečnost, že za teoretickými kategoriemi jsou patrné kategorie sociální, za hodnotou práce stojí buržoazní společnost, za mzdou z práce proletariát, za nadhodnotou třída kapitalistů. Marxismus se přitom neabsolutizuje, nýbrž se v něm spatřuje jeden z modelů vysvětlení sociálních jevů.⁵

² Engliš, K.: *Die wirtschaftliche Theorie des Geldes*. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1920/21, s. 271 an; Laufenberg, H.: *Die Räteidee in der Praxis des Hamburger Arbeiterrats*. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1918/1919, s. 591 an.

³ Lederer, E.: *Zeitgemäße Wandlungen der sozialistischen Idee und Theorie*. Tamtéž, s. 261 an.

⁴ Salz, A.: *Literatur des Bolschewismus*. Tamtéž, s. 784 an.

⁵ Lederer, E.: c. d., s. 283.

Aktuálním se stal Sorel, a to svou teorií násilí a syndikalismu a zejména teorií demokracie. V tomto směru je třeba chápat nejen stať H. Kelsena o podstatě a hodnotě demokracie,⁶ nýbrž i Schumpeterovu stať o imperialismu a několik studií o Anglii a Itálii, jimiž je překonáno specificky německé hledisko.

V Archivu byl po válce publikován M. Weber — jednalo se o jeho studie k židovskému náboženství a stať o městě. Některé z těchto stať vznikaly dokonce již v období předválečném, např. studie A. Webera o kulturní sociologii, čímž se měla zajistit vědecká kontinuita.⁷

Tolik tedy k vlastnímu pozadí zařazení jmenovaných stať E. Blocha a W. Benjamina.

Jak řečeno, Bloch psal svou stať ve Švýcarsku a zaměřil se v ní na analýzu celkového politického vývoje, na problematiku socialismu a na některé filozofické problémy. Po stránce politické vychází z poznatku, že se ve Švýcarsku udrželo jakési souručenství mezinárodních majetných skupin a že švýcarské banky jsou co nejméně zainteresovány na poválečném bojkotu Německa a německou politiku v Rusku posuzují v souvislosti se švýcarskými zájmy. Německo pak je podle švýcarských kruhů více zainteresováno (psáno v létě 1918) na míru a dorozumění (Verständigungsfrieden) než státy Dohody. V některých švýcarských kruzích je silně propagován pacifismus, který se podobá pacifismu amerických Němců, případně ideologii wilsonismu. Tak se liberalismus, blížíci se pojetí Spencerovu, a manchesterská hospodářská ideologie, staly základem politické ideologie, která proti sobě staví militaristický stát a autonomní rozvoj ekonomiky buržoazní společnosti. Tyto ideologie spojuje skutečnost, že se staví negativně ke zvratu vlastnických vztahů.

Ideologie wilsonismu, která v něčem nahrazuje pacifismus, se podle Blocha musí nejlépe obávat Rakousko.

V protikladu k pacifismu je ideologie wilsonismu, jež je někdy označována jako ideologie federalismu, schopna umožnit i částečně pozitivní hodnocení války a to proto, že se ve válce uvolnila politická „arcana“, národy samy počaly hovořit do věcí, které dříve byly politickým tajemstvím. V tom je možno pozorovat navázání na revoluční ideologii a praxi 19. století. Vezměme např. Italy, kteří vypověděli Trojspolek a navázali na praxi Garibaldiho. Cílem těchto útoků se stává Rakousko, jež Bloch kvalifikuje jako středověké Turecko, jako donucovací stát (Zwangsstaat). Boj proti Rakousku, se kterým se Bloch identifikuje, byl ve Švýcarsku propagován především časopisem *Freie Zeitung*. Blochovi se boj proti Rakousku jeví jako boj proti středověku, proti univerzálnímu středověkému státu, jehož ideje byly hlášány v 1. pol. 19. stol. Metternichem a který v sobě obsahoval kritiku Francouzské revoluce. Bloch přitom nečiní velký rozdíl mezi Bismarckem a Metternichem.

Při této kritice autoritativního státu se Bloch více staví za myšlenku, že příští mír musí být přijímán jako vítězství demokracie. Otázky so-

⁶ Kelsen, H.: *Wesen und Wert der Demokratie*. Archiv, 1920/21, s. 500 an.

⁷ Weber, A.: *Prinzipielles zur Kulturosoziologie, Gesellschaftsprozeß, Zivilisationsprozeß und Kulturbewegung*. Tamtéž, s. 10 an.

cialismu hrají přitom podružnou roli. K takové formě míru mají blíže západní demokracie, které si i ve válce zachovaly mnoho z předválečné administrativy.

Bloch se dotýká spojenectví katolické církve s rakouským státem, které je větší než s Francií. Církev sice hodlá v náboženských věcech posílit konzervativismus, ale je přitom nakloněna ke kompromisům ve sféře sociální. Prototypem politického katolického myslitele se jeví Blochovi Foester, který podobně jako de Maistre vidí řešení v převzetí koncepce středověkého církevního státu.

V této souvislosti se Bloch dotýká i filozofie M. Schelera, který ve šlechtě a proletariátu vidí spojence, kteří bojují proti nominalistickému duchu buržoazie, proti zbabelému manchesterismu a horuje pro Evropu, která se bude řídit světlem Kristovým. Bloch dobře rozpoznává, že Scheler stojí blízko konzervativní romantice a de facto se shoduje s Foersterem.

Bloch podrobuje kritice revoluční socialismus, který hlásali účastníci známé schůzky v Zimmerwaldu. Zimmerwald je kritizován proto, že bojuje stejně proti oběma imperialistickým blokům, staví na jednu rovinu Wilsona a Ludendorffa a odsuzuje parlamentarismus a demokracii. Nakonec se „Zimmerwald“ dostává na úroveň německé prowilsonovské publicistiky. Stoupenci „Zimmerwaldu“ nevidí, že hlavním nepřitelem musí být pruské junkerstvo.

Blochova kritika stoupenců „Zimmerwaldu“ je zaměřena i proti jejich mylné domněnce, že se i otázky demokracie po válce vyřeší automaticky spolu s jinými, tj. hlavně sociálními problémy a problematika demokracie se stane zbytečnou.

Mechanismus sociálního převratu, jež propagují, učiní zbytečnou i otázku, kdo nese hlavní vinu na válce. Přitom prorocky zní Blochova slova, že tito socialisté zapomínají na regenerační schopnosti kapitalismu, zvláště pak kapitalismu státního.

Vinu na všem tom má podle Blocha i Marx se svým hegelovským objektivismem a neosobním hospodářským pantheismem. Chyby se Marx dopustil tím, že kritizoval čistý kapitalismus a ponechal stranou junkerstvo, anebo na něm podrobil kritice pouze to, co je spojovalo s kapitalismem, a v junkerstvu neviděl nositele militaristické ideologie, militaristického feudalismu.

Stoupenci „Zimmerwaldu“ se Blochovi jeví jako typy předliberálních politiků. Kritizují obzvláště dohodový kapitalismus, pomíjejí demokracii a nevidí, že se v ruském revolučním hnutí (bolševismu) prosazují charakteristické metody, a že Dohoda naopak prosazuje ideje Francouzské revoluce, čímž chce odstranit mocenský feudalismus. Popírají fakt, že po pádu carismu bude nutné období liberální demokracie a pro Německo bude nutné použít idejí Francouzské revoluce, a ne idejí z r. 1815. Rokem 1815 jsou míněny ideje z období protinapoleonských válek, ideje Blücherovy, které vedly k poručnickému systému.

Z pozic Francouzské revoluce kritizuje pak Bloch i morální kvality německého národa — poslušnost, servilitu, plnění příkazů, podléhání a donucení.

Prusko zkombinovalo metternichovské metody s napoleonskými a vyznačovalo se ve svých dějinách mimořádnými zákony, věrolomností a nedodržováním zákonů. Můžeme tento systém srovnat s asyrským carismem.

Bloch se nakonec přiklání k anarchistickému řešení poválečné situace. Dojde k přehodnocení hodnot, nebude zapotřebí státu. Na jeho místo nastoupí svobodná federace, která vyústí v mysticismus svobody.

Oproti Blochově studii, jejíž vznik spadá ještě do posledních měsíců války, vyšla v r. 1921 v srpnovém čísle Archivu studie Benjaminova, která se vyznačuje větším filozofickým záběrem a vyšším stupněm abstrakce, přičemž je dosti obtížné zjistit, z jakých pramenů Benjamin čerpal. V práci je citován E. Unger, Sorelovy Úvahy o násilí a Etika čisté vůle E. Cohena.⁸ Je obtížné posoudit také, z jakých pramenů klasického německého idealismu čerpal. Kanta sice zmiňuje, že souvislosti vyplývá, že musel využít volně i Hegelovy spisy, zvláště z oblasti filozofie dějin a právní filozofie.

Benjamin si klade otázku, jak je násilí vázáno na právo a spravedlnost, zda může být použito k dobrým či špatným cílům a zda je možno násilí vzhledem k prostředkům, jichž používá, označit za mravné.

Tyto otázky jsou zařazeny do širšího právního rámce, do vztahu práva přirozeného k právu pozitivnímu. Přirozené právo je pojato pod vlivem Spinozova učení, jeví se jako produkt přírody, nikoliv tedy jako výsledek dohody a mravních norem. O smlouvě Benjamin soudí, že může být chápána jako produkt přirozeného práva. Nejedná se však v tomto směru o výsledek čisté dohody; také v pozadí smlouvy stojí násilí. Nabízí se i darwinistické zdůvodnění, které vlastně doplňuje spinozismus.

Benjamin dochází k závěru, že přirozené právo neodporuje právu pozitivnímu, není ani jeho korektivem; rozdíl mezi oběma vyplývá spíše v rozdílném položení akcentu (Akzentverschiebung).

Přirozené právo je tedy Benjaminem chápáno v souvislostech s přírodou; je mu vzdáleno nejen rousseauovsko-kantovské pojetí přirozeného práva, nýbrž i pojetí scholastické, které vidělo v přirozeném právu korektiv v podobě morálního příkazu.

Benjamin řeší problém jak posuzovat násilí, jež je použito mimo rámec právní sféry, jako je tomu v případě zločince. Otázku však přímo nezodpovídá, táže se však, jak je tomu s násilím v rámci třídních bojů. Dělnictvo považuje za právní subjekt, přičemž mu přísluší právo na stávkou, ale je problematické, zda stávkou jako „nejednání“ (Nichthandeln) je možno považovat za násilí. Uzavírá, že stávkou může být považována i za prostředek vydírání a z tohoto hlediska ji lze klasifikovat jako násilí.

Ještě více problematická je stávkou generální. Dělnictvo v ní sice může vidět součást právního aktu, může však být na straně druhé diskvalifikována jako akt protiprávní. Benjamin se sám uchyluje ke kompromisnímu stanovisku. Stát musí parciální stávky chápat jako oprávněné, ne-

⁸ Derrida, J.: *Freud et la scène de l'écriture* (původně přednáška z roku 1966). *violence*. Paris 1921; Cohen, H.: *Ethik des reinen Willens*. Berlin 1907.

může však připustit generální stávkou, neboť se vystavuje nebezpečí, že jí bude zničen. Státu tedy přísluší právo použít proti generální stávce mocenských prostředků. Právo na stávkou je v něčem nutno posuzovat jako právo válečné (Kriegsrecht), jež je založeno na použití síly a v němž se mír jeví jako sankcionalizace válečného násilí.

Při této příležitosti se Benjamin dotýká i otázek militarismu, který definuje jako vynucené násilné použití prostředků k účelům státu a proto uznává oprávněnost použití násilí ve válce jako právní (rechtssetzend). Stejně pak uznává trest smrti a namítá proti jeho kritikům, že svými úvahami napadají podstatu práva a státu.

V této souvislosti je nutno chápat i Benjaminovu úvahu o úloze policie. Vidí v ní sloučení práva ustavujícího (rechtssetzend) a práva udržujícího (rechtserhaltend). Policie proto může pozitivně působit i tehdy, kdy se stát ocitne v rozkladu, v bezprávném stavu.

Dva roky po skončení války bychom u Benjaminu těžko hledali apologetiku republiky a demokracie; naopak, policie nemůže podle něho působit pustošivě (verheerend) v monarchii, zatímco v demokracii tomu tak lze. Hovoří o tom, že v demokraciích máme co činit s největší deformací (Entartung) násilí a vyslovuje i řadu jiných problematických myšlenek. Nepovažuje např. za možné, že by násilné konflikty ve společnosti bylo možno řešit na základě smlouvy a přitom zapomínat, že za smlouvou se skrývá násilí.

Stejně problematické je Benjaminovo posouzení úlohy parlamentu. I zde se přehlíží, že za ním stojí násilí, což je případ současného Německa, kde se vše chce řešit kompromisem.

Na veřejnou politickou sféru nelze přenášet morální kvality ze sféry soukromé, kde je možno mluvit o srdečné zdvořilosti, náklonnosti, lásce k míru a důvěře. Tyto kvality však neplatí ve sféře, jejíž součástí jsou zákony. Konflikty mezi národy a třídami nelze vůbec posuzovat jako konflikty mezi osobami. Vyskytují se přitom ale i jevy přechodné jako např. podvody, které patří do sféry soukromé a lze je soudit dle kritérií morálních. Podvody přináležejí ale i do sféry veřejné, a to tím, že na jejich podkladě se může rozpoutat násilí.

V úvahách o stávce se Benjamin dovolává Sorela, který dělí stávky na politické, v nichž sice moc přechází z privilegovaných složek na složky neprivilegované, jež však v konečném vyústění končí kompromisem, a stávky proletářské, v nichž jde o zničení státní moci. V Benjaminově pohledu vypadá situace tak, že v prvním typu stávek — jde o stávky parciální — lze hovořit o stávkách právně opodstatněných (rechtssetzend), kdežto stávka, již by se mělo dosáhnout zničení státu, postrádá právního podkladu a je svou podstatou anarchistická. Přitom se však nevylučuje, že i státem povolené stávky mohou být nemravné a odpuzující (abstoßend). Benjamin se při této příležitosti zmiňuje o stávce lékařů.

Úvahy o násilí zasazuje nakonec do širších historických souvislostí, do oblasti mýtu. Zde se násilí pojímá jako projev božské vůle, čímž se váže na sféru bezprostřednosti, kdy neexistují psané zákony. Mytické násilí považuje za projev života, kdežto božské násilí — Benjamin ho demonstrovuje na pověsti o Niobé — ničí život.

Můžeme tedy konstatovat, že studii Blochovu a Benjaminovu spojuje válečná a poválečná problematika. Bloch však věnuje pozornost ukončení války z demokratického aspektu a problematiku socialistické revoluce považuje za druhořadou; Benjamin přímo působí jako alarmován revoluční situací v Německu a ve světě. V době, kdy psal zmíněnou studii, revoluce v Německu skutečně vrcholila. Jejím hlavním prostředkem se staly stávky, které hrozily přerůst nebo již přerostly (v případě Kappova puče) ve stávkou generální.

Z některých značně zašifrovaných výroků Bejamina vyplývá, že neop- toval přímo pro republiku a demokracii. Spíše se dotkl krizových mo- mentů, jež byly s poválečnou demokracií spojeny. O tom mnohé říká jeho kritika smluvní teorie a parlamentarismu, jež vykazuje značné shody se Sorelem.

Bloch se po svém filozofickém a politickém extempore — nebylo jediné — v dalším věnuje utopismu a Th. Müntzerovi. Benjamin pak studii literárně vědním a estetickým. Zájem o politiku se dostává až na druhé místo, spis O násilí zůstane pak v jeho spisech ojedinělou záležitostí.

Závěrem snad neuškodí říci, že Benjamin svoji studii před vytištěním zaslal Blochovi. O reakci Blochově však nic nevíme. Přesto je však na- nejvyšší pravděpodobné, že právě on ji redakci doporučil k uveřejnění.⁹

BLOCHS UND BENJAMINS PHILOSOPHISCHE REAKTION AUF DEN KRIEG UND DIE REVOLUTION

Bloch und Benjamin haben auf den Krieg und die Revolution fast gleichzeitig reagiert. Bloch hat noch während des Krieges, im August 1918, einen Bericht erstattet, in dem er sich unterschiedlichen ideologischen Einflüssen in der Schweiz widmete. Er kritisierte nicht nur das Preussentum, sondern auch die Linke um Zimmerwald, daß sie die verfeindeten Blöcke gleichsetzte und nicht sehe, daß der Sozialismus zur Voraussetzung die Demokratie habe. Sie habe weiterhin die Rege- nerierungsmöglichkeiten des Kapitalismus unterschätzt.

Benjamin reagierte auf die revolutionäre Situation, die Streiks und Umstur- zversuche. Dabei geht es klar hervor, daß Benjamin die Praktiken der Republik von Weimar kritisierte und kein direkter Anhänger der Republik war. In der Monarchie funktionierte z. B. die Polizei besser als in der Demokratie. Die inneren Kämpfe sah er unter dem Gesichtspunkt von Sorel und war dafür, daß man das Recht der Arbeiter auf den partiellen Streik anerkenne, den Generalstreik aber verbiete.

Philosophisch ist interessant, daß er das Naturrecht im Sinne Spinozas und nicht auf der Basis der Vertragstheorie begriff. Der Autor zeigt am Schluß, daß Bloch von diesem Aufsatz Benjamins wissen mußte und daß es wahrscheinlich ist, daß er ihn der Redaktion des Archivs für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik empfahl.

⁹ Benjamin, W.: *Gesammelte Schriften II/3*. Frankfurt 1977, s. 943 an.

